

stipendium til at gennemføre den efterlyste undersøgelse. Resultatet foreligger i nærværende bog, der kan betragtes som en smuk fortsættelse af Erslev-traditionen for at meddele sine kildekritiske iagttagelser til glæde for alle senere benyttere af Yngre Sjællandske krønike.

Hovedkonklusionen af forfatterens analyser, som er yderst detaljerede, og som virker overbevisende, er, at værket må stamme fra klostermiljøet i Sorø, og at det »med de begrænsninger, der er forårsaget af ophavsmandens milieu og metode, er en pålidelig kilde«. En sådan konklusion er naturligvis af allerstørste betydning for alle fremtidige forskere i 1300-tallets Danmarkshistorie. Til gengæld kan man mene, at en hel bog i stedet for en artikel er en noget pompøs publikationsform.

Helge Paludan

Nasjonale forskningsoversikter. Det nordiske ødegårdsprojekt. Publikation nr. 1. (I kommission hos Landbohistorisk Selskab, København, 1972). 223 s.

Ved det nordiske historikermøde i Bergen 1964 var et af rapportemnerne »Ødegårde og ny bosættelse i de nordiske lande i senmiddelalderen.« I de for Norge, Sverige, Finland og Danmark udarbejdede rapporter forelå for første gang en sammenfatning af litteraturen omkring den landbrugskrise i middelalderens sidste århundreder, som forskerne havde dannet sig et klarere og klarere billede af. Det stod under diskussionerne på mødet i Bergen klart, at der med dette fænomen, hvis mest iøjnefaldende træk er, at den hidtil dyr-

kede jord i stort omfang gik ud af drift, ikke så meget var tale om en national problematik som om en almeneuropæisk; det var ligeledes iøjnefaldende, at den internordiske udveksling af synspunkter på den i det væsentlige fælles problematik var overordentlig frugtbar. Som en eftervirkning af Bergenmødet organiseredes i 1968-69 et fællesnordisk »ødegårdsprojekt« med økonomisk støtte fra de forskellige landes forskningsråd. Den foreliggende bog udgør dette forskningsprojekts første publikation. Om projektets karakter oplyses blot i den norske professor Andreas Holmsens forord, at det »tar sikte på et samordnet og sammenlignende studium av bosetnings- og jordleiehistorien ca. 1300-1600, gjennom representative punktanalyser i hvert land og en felles sluttbearbeidelse av resultatene.« Derudover må læseren ikke vente at få nærmere oplysning om projektets karakter, hvilke problemstillinger man har taget op, hvilke forskere der er tilknyttet etc. Dette hindrer dog ikke, at bogens indhold er særdeles betydningsfuldt, idet man som forberedelse til undersøgelserne har ladet udarbejde nye forskningshistoriske oversikter og nu med tilskud fra forskningsrådene udgivet disse.

Der er ikke i bogen tale om nogen nordisk koordination, men om individuelle nationale rapporter. Interessen har naturligt samlet sig om at gøre status over, hvad der er udrettet i forskningen siden 1964-rapporten. Endvidere foreligger en rapport for Island og Holsten, der ikke blev behandlet i 1964. Forfatterne er ifølge forordet blevet anmodet om at lægge vægt på metodiske aspekter, men er i øvrigt blevet stillet helt frit over for opgaven. Den måske ikke så overraskende følge heraf er, at rappor-

terne falder i øjnene ved deres uensartethed, som dog nok tillige afspejler ikke uvæsentlige forskelle i forskningstradition fra land til land.

Det synes således karakteristisk for den norske rapport, at dens forfattere tilhører det faglige miljø, der har den mest udviklede tradition for forskningshistorisk behandling af et emne. Halvard Bjørkvik og Audun Dybdahl ridser hovedlinjerne op i en forskningstradition, der har rødder i det 19. århundredes diskussioner om forklaringen på Norges nedgang. For mere end 100 år siden kom de første historikere på den tanke, at landets uselvstændighed i senmiddelalderen kunne have en økonomisk forklaring. Drøftelserne om de metodiske (det vil i ødegårdsprojektets brug af ordet sige kildemæssige) problemer ved ødegårdsforskning og indplaceeringen af dens resultater i en større sammenhæng var da for Norges vedkommende i fuld gang før 1964-rapporten. Det kan derfor allerede af denne grund ikke overraske, at den foreliggende rapport efterlader det indtryk, at de norske forskere er nået længst frem. Nøgleordet for deres bestræbelser siden 1964 synes at være bestræbelser på at »kvantificere agrarkrisen«. Forsøgene på at sætte krisen på tal er foregået i form af en lang række agrarhistoriske detailundersøgelser. Det har ved gennemførelsen af disse været et hovedproblem at nå til den størst mulige enighed mellem forskerne om kriterierne for registrering af ødegårde i det diffuse og ikke synderligt formålstjenlige kildemateriale. Den forskergeneration, der har arbejdet i det sidste tiår, har formuleret sin opgave som et oprydningsarbejde med sigte på at finde frem til, hvor vi står. Hvad ved vi, og hvad ved vi ikke? Man har siden 1964 tilstræbt en korrekt de-

skription, men bevidst ikke nye helhedsopfattelser.

En sådan soberhed kan fra mange synsvinkler forekomme tiltalende, ikke mindst i norsk middelalderforskning, hvor det aldrig har skortet på visioner. Imidlertid trænger under læsningen af rapporten den mistanke sig på, at man under de energiske (men måske håbløse?) anstrengelser for at nå til eksakte forestillinger om ødegårdenes antal, mister sansen for de eksplicite og implicite problemstillinger, man arbejder under. Diskussionerne om en præcis definition af ødegårdsbegrebet kan blive futile, medmindre man samtidig fastholder, i hvilken sammenhæng det er, man har brug for begrebet. Det må være vigtigt at fastholde, at ødegårdene er betydningsfulde, fordi de udgør det mest håndgribelige udtryk for en forandringsproces i det datidige samfund. Selve processen kan forskerne blot aldrig iagttage; om den må de danne sig teorier. Mellem forskernes teorier om, hvad der lagde gårdene øde, og deres konstatering af en ødegård i kildematerialet vil der være en uafrystelig sammenhæng. Derfor må en forskning, der vil definere og tælle ødegårde under direkte foragt for helhedsopfattelser og årsagsforklaringer løbe en risiko for at producere værdiløse resultater.

Det er derfor opmuntrende at konstatere, at de norske forfattere efter i rapportens hovedstykke at have bekendt sig til en rent deskriptiv målsætning alligevel i deres afrunding konkluderer, at de metodiske nyvinninger i de seneste år giver bedre forudsætninger for at nærme sig spørgsmålet om, *hvornår* krisen indtraf og om dens *årsager*. Netop i kraft af sine velbegrundede differentierede svar på disse spørgsmål forekommer den norske forskning førende. De

sidste års ihærdige indsats har nok trods alt sin største betydning i, at den yderligere kan underbygge Andreas Holmsens allerede før 1964 fremsatte opfattelse af, hvad det var, der skete med det norske middelaldersamfund: De første krisetegn er klart iagttagelige før den sorte dødsrasen 1349–50. Men krisen kom dog først med fuld tyngde efter 1350, hvorfor den store mandedød stadig står centralt i spørgsmålet om, hvad der udløste krisen. Andre faktorer må dog drages ind. »Dei marginale jordbruksområda var fullt utnyttat før 1350, og folketrykk resulterte i hardt press på bøndene. Etter 1350 var dette presset borte – den store mandedauden og seinare farsotter kan her dragast fram som forklaringsgrunnar. Her kan så også ei eventuell klimaforverring passast inn.«

Så langt frem som til sådanne konklusioner, der tolker ødelægningsfænomenet som udslag af en proces med mange, nærmere bestemte, samspillende faktorer når de øvrige nationalrapporter ikke. Lars-Olof Larsson, der har leveret det ret kortfattede svenske bidrag, renoncerer udtrykkeligt på at beskæftige sig med fænomenets årsagssammenhæng, økonomiske, sociale og politiske konsekvenser. Inden for de afstukne rammer gør han til gengæld overordentlig klart rede for, i hvilken udstrækning forskningen, der har haft et mere begrænset omfang end den norske, er nået til klarhed over forekomsten af henholdsvis ødegods og jordlejesænkning i Sverige. De vigtigste lokalundersøgelser, af hvilke flere forelå allerede før mødet i 1964, peger temmelig entydigt i retning af en ødelægningsproces i 1300- og 1400-tallet; antagelig med højdepunkt i 1300-tallet. Som det måske vigtigste resul-

tat er der rejst yderligere tvivl om holdbarheden af den specielle svenske teori om en også i senmiddelalderen fortsat kolonisationsvirksomhed i nybyggerområderne i Nordsverige. Til det for synet på hele ødelægningsfænomenets karakter særdeles betydningsfulde spørgsmål, om det tog sin begyndelse før den sorte døds tid, ses den svenske forskning ikke at kunne yde noget afgørende bidrag. Det nærmeste, den kommer, er en måske betydningsfuld oplysning om, at pollenanalyser synes at vise, at der ikke, som man hidtil har antaget, kan have været tale om en ekspansiv bebyggelsesudvikling frem til første halvdel af 1300-tallet.

Fra Danmark kommer den længste rapport, hvilket nok hænger sammen med karakteren af den danske Bergenrapport i 1964. Den blev udarbejdet af dansk historieforskningens pioner på området C. A. Christensen, der just da med sine studier over Hornsherreds øde jorder kunne føje en ny sten til sit epokegørende livsværk på området og derfor gav sin rapport en afhandlings karakter. Derfor eksisterede der fremdeles et behov for en sammenfatning af hele den hidtidige danske forskningsindsats på området, og man må med allerstørste glæde konstatere, at der hermed foreligger en overordentlig detaljeret rapport fra dr. Svend Gissels hånd.

Den nyere danske forskningstradition begynder på ejendommelig vis med Kristian Erslev, for så vidt som han i 1880–90'erne knæsatte den opfattelse, at Danmark i middelalderens senere århundreder oplevede en jævn fremgang i folketal og økonomi. Erslevs synspunkt kom efter Gissels opfattelse til at fungere som et dogme i dansk middelalderforskning. Der var derfor tale om et oprør mod det

etablerede, da forskere som C. A. Christensen og Aksel E. Christensen i 1930'erne begyndte tværtimod at tale om en senmiddelalderlig økonomisk krise og om nedgang i folketallet. C. A. Christensen har i sine arbejder fra 1931 til o. 1970 udbygget og underbygget sine synpunkter på krisen, som han mener var af katastrofal karakter i hele Danmark. I sine studier fra 1960'erne lægger han tydeligt hovedvægten på de tegn, han finder, på befolkningstallets svigten.

Siden Bergenrapporten er vigtige nye resultater kommet til fra Erik Ulsig og Svend Gissel. Rækkevidden af de seneste års forskning forekommer dog i rapporten noget uafklaret. Først og fremmest vist fordi Svend Gissel, der har gjort sig til talsmand for en moderering af C. A. Christensens opfattelse om krisens helt katastrofale omfang, lægger en sådan vægt på et fyldestgørende og loyalt referat af sin videnskabelige modstander, at han samtidig tilslører betydningen af sine egne resultater. Der er dog næppe heller tvivl om, at når indtrykket af den danske ødegårdsforskning er en smule flimrende, hænger det sammen med, at dens deltagere har udviklet en tradition for at publicere deres resultater som lidet systematiserede data og enkeltteorier. Denne omstændighed synes ikke uden sammenhæng med det forhold, at ødegårdsforskningen (i lighed med mange fremragende danske kildestudier) forekommer teoretisk lidet afklaret. Den danske forskning synes at have berørt fuldt så fundamentale problemer som den norske, men den generelle teori om forandringsprocessen i hele tidens samfund synes ikke at være inden for rækkevidde, måske slet ikke at være tilstræbt. Den danske rapport behandler mere udtømmende end nogen af de øvrige en

række aspekter på krisen; men disse meget givende kapitler er ikke søgt syntetiseret.

Formentlig ville syntetiseringen af de omhyggelige kildestudier også på forskningens nuværende stade være forbundet med adskillige vanskeligheder, fordi forskerne vistnok vælger standpunkt ud fra forskellig teoretisk opfattelse af det samfund, i hvilket ødegårdsprocessen fandt sted. Bl. a. spores en implicit divergens om, i hvilken udstrækning nutidige økonomiske forestillinger har relevans i senmiddelalderen. Ødegårdsprojektet som helhed (og dets læsere) ville tænkeligt have fordel af som arbejdsinstrument eksplicit at udarbejde sin teori om 14.-15. århundredes økonomiske system i Norden med henblik på ikke at forflygtige sine forskningsresultater ved tilfældig, utilsigtet teoretisk modernisme. Dette vil være så meget mere betydningsfuldt, som ødegårdsforskningen synes at arbejde med en problematik, der i sine konsekvenser rækker langt ud over, hvad historisk forskning hyppigst beskæftiger sig med. Thi ødegårdsforskernes teorier, som de i øjeblikket klarest er formuleret fra norsk side og nok inde i en frugtbar fase i Danmark og Sverige, må for undertegnede anmelder at se ikke mindst have interesse ved den måde, hvorpå de peger bagud. Ødegårdsfænomenet, således som projektet kan konstatere og kvantificere det i 1300- og 1400-tallet, sættes jo nemlig i relation til en håbløs situation i tiden forud. Konsekvensen af de norske teorier må være, at det formodede »folketryk« før agrarkrisen er et andet udtryk for en økonomisk og økologisk krise af en noget anden karakter, nemlig en situation, hvor menneskearten ikke med sit indtil da udviklede produktionssystem var i stand til at udnytte den om-

givende natur til sin fortsatte viderek-sistens. Teoriens barske mening må jo være, at de individer, til hvem der hverken synes at have været arbejde eller mad, svækkedes og døde i et sådant antal, at populationen svandt ind til et omfang, der havde eksistensmuligheder. Den sorte død må have ramt en svækket befolkning, der allerede var i færd med at hændes. At undersøge, på hvilken måde dette fænomen kan betragtes som et produkt af en samfundsform, en produktionsmåde, og i hvilket omfang som produkt af mere eller mindre uafvendelige naturkræfter, synes i betragtning af det 20. århundredes befolknings- og miljøkrise en i høj grad respektabel og dagsaktuel forskningsopgave.

På det rent faglige plan må man allerede nu i konsekvens af ødegårdsforskningen føle sig tvunget til et ændret syn på århundredet efter Valdemarstiden: dette har været tidsrummet for nød og elendighed for de mange i et uhyggeligt omfang, et højdepunkt af menneskelige lidelser i Danmarks og Nordens historie. Det kan i sig selv være grund nok til at vurdere ødegårdsprojektet som noget af det mest betydningsfulde, der i øjeblikket er i gang i nordisk historievidenskab.

Helge Paludan

Georg Galster: *Unionstidens udmøntninger*. (Dansk Numismatisk Forening, 1972). 119 s.

Dansk Numismatisk Forening har længe haft det ønske at supplere Holger Hedes arbejde: Danmarks og Norges mønter 1541-1814-1963 (København 1964) med en møntbeskrivelse og mønthistorie for tiden

før Hedes værk. Nærværende fornemme publikation, som dr. Georg Galster har udarbejdet i sit otium, dækker perioden 1397-1540. Det vil sige det tidsrum af dansk mønthistorie, der ligger mellem ophøret af udmøntning efter gammel nordisk møntregning og det år, fra hvilket Hedes katalog dækker.

Dr. Galster har nedlagt sin omfattende viden om Unionstidens udmøntninger i et uvurderligt hjælpemiddel for alle samlere og historikere, der måtte komme til at fordybe sig i periodens numismatik.

Hver enkelt mønt er smukt gengivet takket være en fremragende teknisk indsats af Nationalmuseets fotograf Lennart Larsen, F. Hendriksens Efterf. Reproduktionsatelier og Andelsbogtrykkeriet i Odense.

Helge Paludan

Knud Rasmussen: *Die livländische Krise 1554-61*. Københavns Universitets slaviske Institut. Studier 1. (Universitetsforlaget i København, 1973). 241 s.

Efter en længere pause har danske historikere genopdaget rigets gamle besiddelser på anden side af Østersøen. Årsagen hertil må søges i den øgede interesse for Danmarks forbindelser med Rusland, og en genstand for disse kontakter var netop de senere russiske Østersøprovinser, med den gamle fællesbetegnelse Livland. Det er det diplomatiske spil om dette område i perioden 1554-61, Knud Rasmussen har behandlet i sin disputats. Forf. opstiller en arbejdshypotese, som går ud på, at både Rusland og Polen-Litauen forsøgte at vinde indflydelse i Livland, evt. opnå en un-